

Egedy Gergely

Nagy-Britannia és Magyarország, 1945–1948

Hazánk történetében a második világháború utáni három év a nagy remények és a keserű csalódások időszaka volt. Ehhez jelentős mértékben hozzájárult a nyugati hatalmaknak Közép-Európa sorsa iránt tanúsított közömbössége. A nagy világgpolitikai játszmában Nagy-Britannia és az Egyesült Államok végül is magukra hagyták a régió nemzeteit, s ennek következményeképp – Szekfű Gyula akkori kifejezésével – az újabb „török hódoltság” korszaka köszöntött rájuk, az orosz megszállás formájában. Ebben az előadásban a brit – s az ettől elválaszthatatlan amerikai – reagálások rövid áttekintésére vállalkozom.

Churchill tervei

Közép-Európa sorsa – összefüggésben természetesen a német kérdés rendezésével – már a világháború alatt viták tárgya lett, s röviden érdemes emlékeztetni Winston Churchill 1943-ban kidolgozott elképzelésére. A tekintélyes államférfi egy olyan javaslatot vetett fel, amely Magyarországot, Ausztriát és Bajorországot egy államkeretbe helyezte volna a közös történelmi tradíciók és a katolikus vallás dominanciája alapján, mintegy betöltendő azt az űrt, amelyet az Osztrák-Magyar Monarchia megszűnése hagyott hátra. Az egykori dunai monarchia ilyesféle modern felújításának a gondolatát azonban az oroszok eleve elfogadhatatlannak tartották; nem állt az érdekükben, hogy a nyugati határuk mentén egy viszonylag erős állam alakuljon, a „kisállamiság” rendszere sokkal inkább megfelelt távlati céljaiknak. Álláspontjukat félreérthetetlenül közölték Londen-nal és Washingtonnal, s Churchill a továbbiakban fel is adta a föderációkra irányuló elképzeléseit. (Érdemes viszont még megjegyezni, hogy Churchill Magyarországot – Csehszlovákiával és Lengyelországgal együtt, s Romániával és Bulgáriával ellentétben – mindig is Európához, azaz a nyugati kultúrkörhöz tartozónak tekintette.)

A brit attitűd Európa keleti feléhez

Induljunk ki abból a kérdésből, hogy 1945 tavaszán milyen szempontok határozták meg a nyugati hatalmak viszonyulását Kelet-Európához! (A hidegháborús szóhasználatnak megfelelően a „Kelet-Európa” terminus alatt Európának a Vörös Hadsereg által megszállt felét értem, beleértve tehát Közép-Európát is.) A felelethez fel kell idéznünk, hogy a háború végére a sztálini Szovjetunió céljai a korábbiakhoz képest alaposan megváltoztak: felettébb ambiciózussá váltak. Moszkva ekkor már nem kisebb célt tűzött maga elé, mint hogy az orosz katonák által ellenőrzött hatalmas területek fölött teljes politikai dominanciát szerezzen. Azt pedig senki sem tudhatta, hogy a sztálini ambícióknak hol lesz a földrajzi határa.

Ezzel összefüggésben a brit – és az amerikai – döntéshozók a térségünket mindenekelőtt geopolitikai szempontból értékelték. Londonban és Washingtonban már a háború alatt is attól tartottak, hogy az oroszok az uralmuk alá vont Kelet-Európát ugródeszkának használhatják majd a további nyugati irányú expanzió számára. E megállapításban pedig implicit módon az is benne van, hogy a térséget önmagában nem tartották nélkülözhetetlennek a nyugati érdekek szempontjából. Természetesen jó okaik voltak arra, hogy igyekezzenek megakadályozni a térség kizárólagos szovjet érdekszférává válását, ám az itt fekvő országok nem voltak annyira fontosak számukra, hogy értük komolyabb konfrontációt is vállaltak volna.

A brit és az amerikai megközelítés ugyanakkor, amint azt jó néhány történész joggal hangsúlyozta, több vonatkozásban is különbözött; a szuperhatalommá vált Egyesült Államok erőteljesebb ellenállást mutatott az orosz terjeszkedéssel szemben, mint az új bipoláris világrendben másodrendű hatalommá süllyedő, s a háborúban alaposan kimerült Nagy-Britannia. A brit külpolitikai hagyományai egyébként is jól illeszkedtek a kompromisszumokon nyugvó erőegyensúly eszméjének az elfogadása, a befolyási szférák informális kialakítása és tudomásul vétele. Jól tükrözte ezt a megközelítést Churchill nevezetes „százalékos” javaslata, amelyet 1944 októberében Sztálinnak terjesztett elő moszkvai megbeszélésükön. Ezen, mint ismeretes, azt indítványozta, hogy Romániában és Bulgáriában az oroszok kapjanak 90%-os befolyást, míg a britek ugyanekkorát a számukra különösen fontos Görögországban. Magyarország (és Jugoszlávia) esetében 50-50%-os javasolt. (A nyugati befolyás aránya, Eden és Molotov későbbi, minden részletében ma sem teljesen ismert tárgyalásain hazánk tekintetében 25 százalékra csökkent.) Washington, nem kívánva eleve lemondani Európa keleti feléről, nem pártfogolta az efféle egyezkedéseket, amelyek gyakorlati szempontból úgy sem értek túl sokat.

A Sargent-jelentés

1945 tavaszán a britek hozzákezdtek a térség tekintetében elképzelhető „forgatókönyvek” kidolgozásához. Az egyik legérdekesebb elemzést Sir Orme Sargent, a külügyminisztérium helyettes államtitkára készítette márciusban – s aligha túlzunk, ha azt mondjuk, elképzelései igen sokat elárultak London attitűdjéről. Sargent azzal érvelt, hogy Kelet-Európában a demokrácia „sohasem virágzott”, s ezért a térség megnyomorított népeitől nem is várható el, hogy elszánt küzdelembe kezdjenek a nyugati típusú parlamentáris intézmények védelmében. Románia és Bulgária gyakorlatilag máris kommunista befolyás alá került, állapította meg, s „nagyon hasonló fejleményekre” lehet számítani Magyarországon is. A következtetés igen egyértelmű volt: „gyorsan közeledik” az idő, amikor a Foreign Office-nak érdemben mérlegelnie kell, hogy meddig folytassa a térség demokratizálásáért folytatott sziszifuszi küzdelmét. Ezért a brit külügy magas beosztású tisztviselője már ekkor azt javasolta, hogy adják fel a „védhetetlen” álláspontot és csendesesen fogadják el („accept tacitly”) a létrejövő új kelet-európai kormányokat. Ezt annál is inkább megteheti London, mutatott rá, mert a térség „nem életbevágó fontosságú” az érdekei szempontjából.

A diplomáciai elismerés kérdése

A közügyek feletti ellenőrzés jogát a fegyverszüneti egyezmény Magyarországon is a három szövetséges hatalom képviselőiből álló bizottságra, a Szövetséges Ellenőrző Bizottságra (SZEB) bízta. A testület, amelynek élén orosz tábornokok álltak (Vorosilov, majd pedig Szvidorov) kezdettől fogva a szovjet politikai befolyás legfontosabb eszköze volt; a brit és amerikai tagok véleménye nem sokat nyomott a latban. A SZEB hazai tevékenységét feldolgozó könyvében Földesi Margit joggal fogalmazott úgy, hogy a nyugatiak „csupán statisztaszerepet játszottak”. A testület működési szabályzata is csak tájékoztató, illetve konzultációs kötelezettséget írt elő az oroszok számára, együttdöntési jog nem illette meg a nyugatiakat. Érdemes ugyanakkor megemlíteni, hogy a Jaltában elfogadott elvek – amelyek a közvélekedéstől eltérően valójában nem adtak szabad kezét Moszkvának a térségben – legalább lehetőséget kínáltak az utóbbiak számára a demokratikus berendezkedés követelményeinek a számonkérésére. Visszaemlékezésében Nagy Ferenc exminiszterelnök utal is arra, hogy a magyar közvélemény milyen nagy reményeket fűzött a britek és az amerikaiak jelenlétéhez.

1945 márciusában Nagy-Britannia és az Egyesült Államok egyaránt egy-egy politikai képviselőt küldött Magyarországra, természetesen nem diplomáciai minőségben, de fontos szereppel. A

britek Alvory J. Gascoigne-t, az amerikaiak Arthur Shoenfeldet küldték. A magyar kormány elismerésének kérdése május végén került az előtérbe, miután Sztálin azt javasolta Churchillnek és Trumanak, hogy Romániát, Bulgáriát és Finnországot azonnal, Magyarországot pedig a közeljövőben ismerjék el. A két angolszász hatalom egyike sem mutatott erre hajlandóságot, így a júliusi potsdami konferencia csak annyit írt elő, hogy az érintett országok „elfogadott demokratikus kormányaival” békeszerződést kell majd kötni, a diplomáciai elismerés időzítését a három nagyhatalom szabad belátására bízva. Szeptemberben az Egyesült Államok váratlanul elismerés mellett döntött, a britek azonban kivártak, s csak az 1945 novemberében megtartott, a polgári erők fölényes sikerét hozó választás után ismerték el a budapesti kormányt.

Eközben politikai őrsváltás történt Nagy-Britanniában: júliusban, a Labour Party meglepetésszerű nyári választási győzelme nyomán a konzervatívok vezette koalíciós kormányzatot munkáspárti kormány váltotta fel, Potsdamban Churchill és Eden külügyminiszter helyét Clement Attlee és Ernest Bevin vette át, ez azonban nem járt a brit külpolitika prioritásainak módosulásával. Kelet-Európa kapcsán a Foreign Office új vezetője miniszterként mondott első parlamenti beszédében nyomatékosan leszögezte: „Nézetünk szerint a Bulgáriában, Romániában és Magyarországon felállított új kormányok nem képviselik a többség akaratát, és az a benyomásunk a legfrissebb fejleményekből, hogy az egyik totalitarizmust egy másik váltja fel.” A brit politika azonban ebből arra a konklúzióra jutott, hogy „méréséklni kell az igényeiket” Magyarország vonatkozásában.

A háború után (újja)szerveződő magyarországi demokratikus erők és pártok természetes szövetségesként tekintettek a britekre, az utóbbiak részéről azonban igen csekély bátorítást kaptak. Erre pedig, mint ismeretes, igen nagy szükségük lett volna, hiszen hiába nyerte el a kisgazdapárt (FKGP) a voksok 57%-át, Vorosilov marsall nyomására négypárti koalíciós kormány alakult, s a kulcsfontosságú Belügyminisztériumot a kommunistáknak kellett átadni. A nyilvánvaló orosz beavatkozás a magyar belügyekbe rögtön „tesztelte” a nyugatiak reakcióit. A kisgazdák például nagyon nem kívánták a rendőrséget felügyelő belügyről lemondani, ám Vorosilov fenyegetőzni kezdett, a SZEB nyugati tagjai pedig nem álltak ki határozottan mellettük. Tanulságos e tekintetben a Foreign Office egyik magas beosztású alkalmazottjának, John Addisnak a reagálása Gascoigne jelentése kapcsán. A britek budapesti megbízottja arról a beszélgetésről számolt be neki, melyet Zsedényi Bélával folytatott; ebben a tekintélyes politikus a britek és amerikaiak segítségét kérte a SZEB-en keresztül, sőt még azt is felvetette, hogy jó lenne, ha az angolszászok fegyveres erőt is küldenének Magyarországra. Addis meglehetősen maliciózus kommentárja a következő volt. Zsedényi kérését olyan kísérletnek nevezte, amely „jó előre igazolni akarja, hogy Magyarország aláveti magát az orosz kommunista programnak, s ezért a felelősséget már előre a brit és az amerikai kormányokra kívánja hárítani.” Még azt is hozzátette, hogy „ha ezek a magyar politikusok őszintén beismernék, hogy az orosz kommunista nyomásnak küzdelem nélkül engedni akarnak, több rokonszenvre számíthatnának”. Állásfoglalása jól tükrözte, hogy a Foreign Office-nak kevés ismerete volt a magyar politikai realitásokról és lehetőségekről.

A munkáspárti kormánynál lényegesen pontosabb helyzetértékelésről tett tanúbizonyságot az ellenzékben levő Churchill, amikor 1946 márciusában az amerikai Fultonban már arról beszélt, hogy „vasfüggöny” ereszkedik le a Balti-tengertől az Adriáig. Ebben a hónapban a koalíciós kormány kisgazda miniszterelnökét, Nagy Ferencet arra szólították fel a kommunisták, hogy pártja 20 „reakciós” képviselőjét zárassa ki a pártból. A konfrontációt mindenáron elkerülni kívánó kormányfő engedett. Brit részről túlzottnak tartották az engedményeket, s felmerült a kérdés, vajon milyen támogatást lehetne Nagy Ferencnek nyújtani. Az ügyben megoszlottak a vélemények, s bár Gascoigne-t arra utasították Londonból, hogy figyelmeztesse Nagyot a „folytonos engedmények” veszélyeire, azt is a magyar jobboldal vezetőinek a tudomására kellett hoznia, hogy a Foreign Office szerint a problémát „maguknak a magyaroknak” kell megoldaniuk. Ami annyit jelentett,

hogy bár egyrészt biztatták a polgári erőket az ellenállásra, nem rejtették véka alá, hogy érdemben nem fognak segíteni.

1946 júliusában Szvidorov, a SZEK vezetője egyebek mellett Cserkés-szövetség és a KALOT felosztatását, és több kisgazda parlamenti képviselő letartóztatását követelte. A tábornok a jegyzéket az angol és amerikai misszióval való előzetes konzultáció nélkül adta át, arról nem is szólva, hogy elvben a SZEK közvetlen utasítást csak a fegyverszünet pontjainak a végrehajtásával kapcsolatban adhatott volna. Az utóbbi követelésnek Nagy nem tett eleget, s ez felbőszítette az oroszokat, ám átmenetileg bele kellett ebbe nyugodniuk, mivel lépésük éles angol-amerikai reakciót váltott ki: a két hatalom képviselői tiltakoztak, s a brit misszió vezetőjének, Edgcumbe tábornoknak a kezdeményezésére július 24-re összehívták a bizottság ülését. Ezen Szvidorov nyugati partnereinek még azt a kérését sem teljesítette, hogy másolatban elolvashassák a követeléseket tartalmazó levelét.

A magyar békeszerződés

London álláspontja igen fontos volt a békeszerződéssel kapcsolatos tárgyalásokon is. Az 1947. február 10-én Párizsban aláírt egyezménynek magyar szempontból a legkényesebb része a határok rendezése volt – az előadás keretében most csak ennek az aspektusnak a rövid áttekintésére vállalkozom. A magyar–csehszlovák és a magyar–jugoszláv viszonylatban a britek nem láttak indokoltnak semmilyen változtatást, ezért a Külügyminiszterek Tanácsának 1945 szeptemberében tartott ülésén az amerikaiakkal és az oroszokkal együtt elfogadták az 1938-as határ helyreállítását. A magyar–román határ kérdése viszont felkeltette a két angolszász hatalom érdeklődését. Ezért Byrnes amerikai külügyminiszter brit kollégájával, Bevinnel együtt fontolóra vette, hogy a bécsi döntés révén Magyarországnak visszaadott Észak-Erdély egy kisebb, döntő részben magyarok lakta részét Szatmárnémeti–Nagykároly–Nagyvárad körzetében csatolják vissza Magyarországhoz. A magyar igény támogatásának egy igen érdekes, s történetírásunkban ritkán hangsúlyozott eleme is volt, mégpedig a magyarországi belpolitika befolyásolásának szándéka. Az amerikaiak és a britek ugyanis abból indultak ki, hogy míg Románia már visszahozhatatlanul elveszett a nyugati világ számára a kommunista Petru Groza rendszerének hatalomra jutásával, Magyarország mindaddig el tudta kerülni a teljes szovjeturalom alá kerülést. A Szovjetunió szilárdan kiállt a román érdekek mellett, a magyar területi igény felkarolása tehát alkalmasnak ígérkezett arra, hogy megerősítse a Nyugat-barát magyar politikai erőket a kommunistákkal vívott harcukban. (Fűzzük hozzá, hogy Washington Londonnál is következetesebben támogatta a szerény mértékű területi revíziót. Igaz, a jobb magyar–angol viszony kialakítását Gyöngyösi János külügyminiszter személye sem segítette: ő nyíltan hangoztatta, hogy a britek a múltban sem segítettek, így most sincs mit várni tőlük.)

A párizsi békeszerződésben azonban e kérdésben is Moszkva akarata érvényesült. A határmódosítás gondolatának elejtése után a brit diplomácia tett még egy kísérletet arra, hogy legalább a magyar kisebbség védelmének a kötelezettségét nyomatékosan belefoglaltassa a szerződésbe – ehhez a Foreign Office a következő indoklást fűzte. „Egy ilyen passzus sokat segítene a magyar kisgazdáknak abban, hogy kellő erőre tegyenek szert a magyar nép zömének megnyerésében és a radikális baloldal nyomásának ellensúlyozásában.” Végül a brit diplomácia erejéből még ennek a keresztül vitelére sem futotta – jól tükrözve egyrészt, hogy e törekvést nem kezelték prioritásként Londonban, másrészt pedig azt is, hogy a Nyugat érdekérvényesítő képessége felettlőbb csökevényessé zsugorodott a szovjet birodalom által megszállt térségben.

Egy dologra érdemes még viszont felhívni a figyelmet – ezt joggal hangsúlyozza Arday Lajos a brit–magyar kapcsolatokkal foglalkozó írásaiban. Bevin külügyminiszter 1946 júniusában egyértelműen kijelentette J. Masaryk csehszlovák külügyminiszternek, hogy London az ENSZ alapokmányával összeegyeztethetetlennek tartja a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítését. A

béketárgyalások során 1946. szeptember 23-án a brit küldött közölte, hogy országa határozottan ellenzi az erőszakos kitelepítés elvének a békeszerződésben való rögzítését. (A Foreign Office szerint csak akkor lett volna támogatható a magyarok önkényes kitelepítésére vonatkozó prágai elképzelés, ha az területi engedményekkel jár együtt.) A britek ellenállása így kétségkívül hozzájárult ahhoz, hogy ne fogadják el az egyoldalú kitelepítésnek a csehszlovákok által szorgalmazott elvét.

Nagy Ferenc bukása és a Nyugat

1946 végén Magyarország még mindig őrzött valamennyit a függetlenségéből – ez a helyzet azonban már nem tartott sokáig. Az év utolsó napjaiban a kommunista párt „feltárta” a Magyar Közösség nevű szervezet „köztársaság-ellenes” összeesküvését, s ezen a címen 1947 januárjától koncentrált támadást indított a Nyugat-barát polgári erők, mindenekelőtt a kisgazdapárt ellen. London és Washington növekvő nyugtalansággal állt e fejlemények előtt, s a koalíciós kormány támogatására ezúttal bizonyos gazdasági és politikai lépéseket egyaránt tett. Az Egyesült Államok jelentősen megnövelte a hazánknak folyósított hitel összegét, a brit kormány pedig állami garanciát vállalt egy brit kereskedelmi bank 5 millió fontos kölcsönére. A Gascoigne-t felváltó új brit küldött, Alexander Helm amerikai kollégájával együtt Nagy Ferencet a Baloldali Blokkal való határozott szembeszegülésre biztatta.

1947. február 25-én az oroszok egyszerűen letartóztatták, és a Szovjetunióba hurcolták a kisgazdapárt főtitkárát, a parlamenti mentelmi joggal rendelkező Kovács Bélát. Brutális lépésük éles vitát robbantott ki az amerikaiak és az oroszok között, s az előbbieket egy közös háromhatalmi vizsgálóbizottság felállítását sürgették. Az amerikai SZEB-missziót vezető Weems tábornok a korábbiaknál jóval keményebb hangú jegyzéket küldött a szovjet félnek. A SZEB magyarországi tevékenységével foglalkozó könyvében Földesi Margit idézi e fontos dokumentumot, melyben megfogalmazódott: Washington előtt világossá vált, hogy a kommunisták „alkotmányos eljárás keretén kívüli taktikával kísérik meg a hatalom átvételét”.

London viszont, igen sajátos módon, arra a következtetésre jutott, hogy bár elítélendő a lépés, a szovjet hatóságoknak a fegyverszüneti egyezmény értelmében minden joguk megvolt Kovács letartóztatásához, a politikust ugyanis azzal vádolták, hogy az összeesküvésben való részvételével fenyegette a megszálló csapatok biztonságát. A külügyi tárca egyik tisztviselője, Michael Williams ezért arra a meglepő következtetésre jutott, hogy a nyugatiaknak jogi értelemben nincs alapjuk a szemrehányásra. Igaz, a Foreign Office hozzátette, csak akkor járhatnak el így az oroszok, ha „megdönthetetlen” bizonyítékuk van Kovács Béla ellen. Londonban azonban valamilyen rejtélyes okból feltételezték, hogy az oroszok rendelkeznek ilyen bizonyítékkal. Szvidorov természetesen elutasította Kovács Béla ügyének együttes, a briteket és az amerikaiakat is bevonó kivizsgálását – még hozzá a magyar állam szuverenitására hivatkozva (!).

A Budapesten állomásozó brit küldött, Helm, március 7-én mindenesetre felkereste Nagy Ferencet és kintartásra biztatta hazája nevében. Nehezményezte ugyanakkor, hogy tiltakozásuk során az amerikaiak „egybemosták” a szociáldemokratákat a kommunistákkal, Schoenfeld viszont tiltakozásuk lagymatagságát vetette a britek szemére. Ekkorra már igen jól kirajzolódott, hogy míg az amerikaiak a kisgazdapártot tekintették legfontosabb partnerüknek, a britek elsősorban a szociáldemokraták jobbszárnyában bíztak, nyilvánvaló összefüggésben azzal, hogy a szigetországot a Labour Party irányította.

Még jobban kiéleződött a politikai feszültség, miután május legvégén Rákosi Mátyás az oroszok támogatásával lemondatta Nagy Ferenc miniszterelnököt, aki akkor épp Svájcban tartózkodott. Ez már egy valóságos államcsínnel ért föl, s egy sajtóértekezleten Truman elnök is „botrányosnak” nevezte a magyar helyzetet. Nagy erőszakos megbuktatása Londont is nyugtalanná tette, de nem

lepte meg. A Foreign Office úgy vélekedett, hogy nincs értelme újabb vitába bonyolódni Moszkvával, a fentebb már idézett Michael Williams pedig azon véleményének adott hangot, hogy az amerikaiak „bolondot” csináltak magukból tiltakozásaikkal. A britek szerint ugyanis a nyilvános tiltakozások csak azt demonstrálták ország-világ előtt, hogy „mennyire képtelenek vagyunk befolyásolni az eseményeket Magyarországon”. Bevin külügyminiszter maga is úgy foglalt állást, hogy „ne kezdjünk tiltakozásokba”.

A brit magatartásról festett képnek azonban ennél árnyaltabbnak kell lennie: bár London belenyugodott az államcsínybe, nagyon is foglalkoztatta, hogy milyen további szovjet lépések várhatók. Hogy e kérdésre választ kapjon, a Moszkvába akkreditált brit nagykövet, Maurice Peterson utasítást kapott arra, hogy Molotov külügyminisztertől kérjen felvilágosítást a Magyarországgal kapcsolatos szovjet politikai elképzelésekről. A diplomatának ki kellett fejeznie egyet nem értését azzal kapcsolatban, hogy az oroszok nem mutatták meg Kovács Bélának azt az állítólagos vallomását, amelynek alapján Nagy Ferencet is megvádolták a köztársaság-ellenes összeesküvésben való részvétellel. S végül, de nem utolsósorban Petersonnak hangsúlyoznia kellett, hogy Ófelsége kormánya felettébb aggályosnak látja a szovjet hatóságok magyarországi tevékenységét. London tehát ebben az esetben nem zárkózott el éles kérdések feltételétől sem, de a tiltakozás nyilvános formája helyett a diplomácia diszkrét csatornáit választotta. A brit fellépés váratlanul éles orosz ellenreakciót váltott ki: a szovjet külügyminisztérium vádolta meg Nagy-Britanniát azzal, hogy beavatkozik a magyar belügyekbe. Bevin külügyminiszter összegzése így hangzott: „Nem tudom, mi többet tehetnék”. („I do not see what I can do more”) S tény, amint arra Földesi Margit utal, hogy az amerikaiak által beígért retorziós lépések is elmaradtak.

A polgári ellenzék felszámolása

Nagy Ferenc megbuktatása után, 1947 júniusában az immár baloldali dominanciájú kormányzat bejelentette, hogy augusztus 31-én választást kíván tartani, noha erre még nem lett volna szükség. (A SZEB a békeszerződés ratifikálása után csak szeptember közepéig működött – ez lényeges szempont volt.) Helm Londonba küldött jelentésében igen pontosan megfogalmazta az okot: a cél a baloldal nemzetgyűlési fölényének a megteremtése volt, s a polgári ellenzék megtörése. A választások tisztaságával kapcsolatos brit és amerikai aggályok igen gyorsan beigazolódtak: már a választói névjegyzékek összeállításánál rengeteg „polgári” beállítottságú személyt kizártak a választójog gyakorlásából, a jogosultak mintegy 10 százalékát. (Így nem lehetett megválasztani a Magyar Szabadság Párt vezetőjét, az ellenzék egyik vezéregyéniségét, Sulyok Dezsőt sem.) A britek és az amerikaiak a nyilvános tiltakozás mellett döntöttek: augusztus 17-én elítéltek a kommunisták által irányított belügyminisztérium önkényes eljárását, s rámutattak arra, hogy a választójog ilyenkor korlátozása ellentétben áll a magyar békeszerződésben foglaltakkal is, miszerint az alapvető szabadságjogok, beleértve a választójogot, mindenkit megilletnek.

De, mint ismeretes, ennél látványosabb csalásra is sor került. A brit-magyar kapcsolatokkal foglalkozó előadás keretében nem kívánok a belpolitikai események túlzott részletezésébe bocsátkozni: köztudomású, hogy az ún. kékcédulás rendszer alkalmazásával a teherautókon – nem egy esetben szovjet rendszámúakon – szállított kommunista szimpatizánsok számos helyen leadhatták voksaikat. A Schoenfeldet felváltó új amerikai megbízott, Selden Chapin legalább 600 000-re becsülte a hamis szavazatokat, míg Helm csak 100-200 000-re. Az amerikaiak és a britek azonban nem csak a csalással leadott voksok számának megítélésében nem értettek egyet, ennél fontosabb volt, hogy míg Chapin „nyilvánvaló botrányról” beszélt, Helm kisebb jelentőségűnek tüntette fel a visszaéléseket. A londoni külügyminisztérium pedig így érvelt az amerikaiaknak Helm álláspontjának a védelmében, más, már kommunista uralom alá vetett országokra utalva: „Különbség van az olyan választási csalás, mint a szavazati jogtól való megfosztás vagy a többes szavazás és az eredmények olyasféle szervezett meghamisítása között, ami másutt történt”.

Hogy mi magyarázza a brit és az amerikai értékelések különbségét? Egy angol történész szerint mindenekelőtt az, hogy Washington – nem látva érdemi különbségeket a baloldali blokk pártjai között – már gyakorlatilag Nagy Ferenc bukása nyomán úgy látta, hogy a kommunisták Magyarországon is átvették a hatalmat, míg London még abban az illúzióban ringatta magát, hogy a szociáldemokraták meg tudják akadályozni – vagy legalábbis képesek késleltetni – a totális kommunista hatalomátvételt.

Brit csalódás: a szociáldemokrata párt felszámolása

A magyar szociáldemokrácia lehetőségeinek a megítélésében a két angolszász hatalom tehát nem értett egyet. Ami a kisgazdapárt megroppantása után még továbbra is küzdő polgári pártokat illeti, az ő jövőjükben sem London, sem Washington nem bízott – következőképp nem is tett semmit a megmentésük érdekében. Pedig lett volna mit szóvá tenni a Jaltában elfogadott elvek alapján. A brit munkáspárti vezetés viszont megkülönböztetett rokonszenvet tanúsított a szociáldemokraták iránt, akik 1947 végére a kommunisták szövetségeseiből egyre inkább azok vetélytársaivá váltak. Az amerikaiak képviselőjének, Chapin-nek a kissé gúnyos szavaival a brit diplomáciát „szinte hipnotizálta az a fantasztikus remény, hogy a szociáldemokrácia erőit rá lehet venni arra, hogy átvegyék az irányítást a magyar politikai életben”. A britek fő kapcsolata a szociáldemokrata párthoz (SZDP) maga a kormányzó Munkáspárt volt; a Foreign Office általában a párt nemzetközi osztálya révén kommunikált a szociáldemokratákkal. Az üzenet általában az volt, hogy álljanak keményen ellen a kommunistáknak. London bátorítása sem tudta azonban megakadályozni, hogy a kommunisták fokozatosan bedarálják a szociáldemokráciát; 1948 februárjára már a legoptimistább londoni külügyi megfigyelők sem bíztak abban, hogy „testvérpártjuk” ellent fog tudni állni a fúzióra irányuló kommunista nyomásnak. Ennek megtörténte és a Magyar Dolgozók Pártjának létrejötte nyomán Helm maga is ezt a jelentést küldte haza: „Akármi is a név, a kommunisták uralkodnak.”

Ami a második világháborút követő években Magyarországon – és egész Kelet-Európában – történt, az egyértelmű külpolitikai kudarc volt a nyugati világ vezetői hatalmai, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia számára: a Szovjetunió teljes mértékben kizárta őket az ellenőrzése alá vont régióból. Az új helyzetben a brit külügyminisztérium arra a következtetésre jutott, hogy immár az egész nyugati civilizáció súlyos veszélybe került. Európa keleti felét leírta, s már csak az oroszok esetleges további nyugati expanziójának kérdése foglalkoztatta. Valójában kifejezetten passzív magatartásával Nagy-Britannia maga is hozzájárult e veszélyes helyzet kialakulásához; bár kormánya formálisan nem azonosult Sargent 1945. márciusi ajánlásával, miszerint a briteknek „mindennemű tiltakozás nélkül” el kell fogadniuk az új kelet-európai rendszereket, többnyire mégis ennek a szellemében cselekedett.

Az előadás végén hadd emlékeztessenek arra, hogy az elmúlt fél évszázadban sokan feltették a kérdést: vajon kínálkozott-e a második világháború után reális lehetőség arra, hogy hazánk elkerülje a kommunista diktatúra zsákutcáját. Az előadó szerint a britek és az amerikaiak szempontjainak és lépéseinek pontosabb megismerése sokat segíthet az egyértelmű válasz megadásában.

(A fenti szöveg a Bécsi Egyetemen 2008. november 14-én elhangzott előadás szerkesztett magyar nyelvű változata.)